

Portugees – Israëlietische Gemeente te Amsterdam

ק"ק ספרדים תלמוד תורה באמשטרדם

הרב יוסף בנימין צרפתי
ק"ק ת"ת ספרדים
אמשטרדם

לכבוד פרופ' ד"ר עמיל שרייבר
מנהל המוזיאון היהודי אמשטרדם

לחרבן עשו זכירה בבנין חשוב של צורה
הגאון רבי דוד בן חסין זצ"ל
בקינת "אני הגבר"

בענין אמה על אמה זכר למקדש באיסנוגה

בענין אשר נמצא כתוב מיד החכם יצחק די יהודה פאלאג'י זצ"ל במאמר שנדפס בעיתון DE VRIJDAGAVOND (שנה 2 מספר 18 מיום י' אב התרפ"ה 31/07/1925), והילך תרגום עיקר דבריו : הזקנים שבינינו עדיין זוכרים שבצד ימין של הדלת שבצד דרום של האיסנוגה מול ספסל הפרנסים היתה אמה על אמה בלתי מסויידת באופן שהיו רואים את האבנים בבירור. ויודעי דבר ברי להו שבדוקא נעשה כן משום זכר לחורבן, וכמ"ש בשולחן ערוך (סימן תק"ס, א') משחרב בית המקדש תקנו חכמים שהיו באותו הדור שאין בונים לעולם בנין מסוייד ומכוייר כבנין המלכים. אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד. אלא שכאשר שיפצו את האיסנוגה מחסרון ידיעה סדו כל הכתלים בסיד ונעלם אותו זכר. עכ"ד. ומסתמא כונתו על השיפוץ של שנות 1852-1854 למניינם. ועל פי הדברים האלה מבקשים האיסנוגירוס להחזיר עטרה ליושנה לקלף שם הסיד עד אבני הכותל. אלא שכבודו עלה ונסתפ"ק כמה תוקף יש לעדות החכם בשם זכרון הזקנים, ומבקש ממני חות דעתי האם על פי הלכה הדבר חובה או רשות או איסור.

א. בבבא בתרא (דף ס':) אין מסידין ואין מכיירין ואין מפייחין בזמן הזה. לקח חצר מסוידת מכיירת מפויחת הרי זו בחזקתה. נפלה אינו חוזר ובונה אותה. תנו רבנן לא יסוד אדם את ביתו בסיד, ואם עירב בו חול או תבן מותר. ר' יהודה אומר עירב בו חול הרי זה טרכסיד ואסור, תבן מותר. תנו רבנן כשחרב הבית בשניה רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. נטפל להן ר' יהושע, אמר להן בני, מפני מה אי אתם אוכלין בשר ואין אתם שותין יין. אמרו לו נאכל בשר שממנו מקריבין על גבי מזבח ועכשיו בטל. נשתה יין שמנסכין על גבי המזבח ועכשיו בטל. אמר להם, אם כן לחם לא נאכל שכבר בטלו מנחות. אפשר בפירות. פירות לא נאכל שכבר בטלו בכורים. אפשר בפירות אחרים. מים לא נשתה שכבר בטל ניסוך המים. שתקו. אמר להן, בני בואו ואומר לכם. שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר שכבר נגזרה גזרה. ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר, שאין גוזרין גזירה על הצבור אלא אם כן רוב צבור יכולין לעמוד בה, דכתיב (מלאכי ג', ט"ו) במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כולו. אלא כך אמרו חכמים : סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו דבר מועט. וכמה, אמר רב יוסף אמה על אמה. אמר רב חסדא כנגד הפתח. עושה אדם כל צרכי סעודה

ומשייר דבר מועט. מאי היא, אמר רב פפא כסא דהרסנא. עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט. מאי היא, אמר רב בת צדעא, שנאמר (תהילים קל"ז, ה') אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי, אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי (שם קל"ז, ו'). מאי על ראש שמחתי. אמר רב יצחק, זה אפר מקלה שבראש חתנים. א"ל רב פפא לאביי, היכא מנח לה. במקום תפילין, שנאמר (ישעיה ס"א, ג') לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר. וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, שנאמר (שם ס"א, י') שמחו את ירושלים וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש על המתאבלים עליה.

וכן פסק השולחן ערוך (או"ח סי' תק"ס, א' ב') וז"ל משחרב בית המקדש תקנו חכמים שהיו באותו הדור שאין בונים לעולם בנין מסוייד ומכוויר כבנין המלכים. אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד. והלוקח חצר מסויידת ומכווירת הרי זו בחזקתה ואין מחייבים אותו לקלוף בכותלים. וכן התקינו שהעורך שלחן לעשות סעודה לאורחים מחסר ממנו מעט ומניח מקום פנוי בלא קערה מן הקערות הראויות לתת שם. וכשהאשה עושה תכשיטי הכסף והזהב משיירת מין ממני התכשיט שנוהגת בהם כדי שלא יהיה תכשיט שלם. וכשהחתן נושא אשה, לוקח אפר מקלה ונותן בראשו במקום הנחת תפילין. (הגה. ויש מקומות שנהגו לשבר כוס בשעת חופה או לשום מפה שחורה או שאר דברי אבילות בראש החתן). וכל אלה הדברים כדי לזכור את ירושלים, שנאמר אם אשכחך ירושלים וגוי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. עכ"ל.

והנה המגן אברהם (שם ס"ק ב') דייק בלשון השו"ע "טח ביתו בטיט וסד בסיד", וז"ל ביתו בטיט, משמע דבית הכנסת שרי בכל ענין. וכן המנהג. עכ"ל. ונראה כונת המגן אברהם דדוקא ביתו חייב אבל בית הכנסת פטור, וכמ"ש בשולחן ערוך (יו"ד רפ"ו, ג') בית הכנסת פטור ממזוזה. שנאמר (דברים ו', ט' ו"א, כ') וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך. ולפי"ז היינו דוקא בית הכנסת, אבל בית המדרש נכון לחוש לעשות בו זכר לחרבן, וכמ"ש בשו"ע (שם י') בית המדרש פטור ממזוזה. ויש אומרים שבית המדרש חייב במזוזה, ונכון לחוש לדבריהם. אמנם הפרי מגדים (אשל אברהם שם) כתב וז"ל עיין מגן אברהם ביתו דוקא הא בית הכנסת (הוא הדין בית המדרש) שרי בכל ענין. והיינו אף סיד לחוד ואף בלא שיוור אמה על אמה. עכ"ל. ונראה כונת הפרי מגדים דדוקא ביתו חייב אבל בית הכנסת ובית המדרש פטורים, וכמ"ש בשולחן ערוך (ח"מ תכ"ז, ג') ועשית מעקה לגגך (דברים כ"ב, ח') למעט בתי כנסיות ובתי מדרשות לפי שאינם עשויים לדירה. והעתיקום הביאור הלכה (שם ד"ה שאין) והכף החיים (שם אות ב').

אמנם בשו"ת מהר"ם מרוטנבורק (דפוס לבוב סימן של"ג) כתב וז"ל הסד בית הכנסת בסיד, נראה שצריך להניח אמה על אמה. ויותר צריך הכירא בית שבני אדם רגילין לבא שם תדיר. מורי רבינו. עכ"ל. ודלא כהמגן אברהם. ונראה טעמו ונימוקו עמו דלא סבירא ליה לדייק לא יסוד אדם את ביתו בסיד למעט בית הכנסת, דאמר בסתמא אין מסיידין ואין מכיירין ואין מפיידין בזמן הזה, והך שמעתתא לא משמע לחלק. ועוד, דלא אמרינן הואיל ולשון ביתך וגגך דקרא ממעט בית הכנסת, כך גם לשון ביתו דתלמודא ממעט בית הכנסת. ולשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמן (ע"ז דף נ"ח: וחולין דף קל"ז:). ועוד, דלא יסוד את ביתו בא למעט הלוקח בית מחבירו שפטור שהרי זו בחזקתה. (ועי' לרבנו מהר"י וואלד זצ"ל בשו"ת ויאמר יצחק (או"ח סימן מ"ג דף כ"ג). ואכמ"ל).

ומצאנו שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד, הגאון מהרש"ם זצ"ל בס' דעת תורה (שם ד"ה אלא דף ק"ה) בשם אחיו מו"ה יעקב ז"ל, ואשר על ידו השני מרן הגר"ע יוסף זצ"ל בספר חזון עובדיה על ארבע תעניות (ה'ל' זכר לחורבן אות א' דף ת"ל), שהעירו על המגן אברהם מדברי המהר"ם מרוטנבורק הנ"ל, שהסד בית הכנסת בסיד צריך להניח אמה על אמה. עיין שם. ונראה שכן עיקר לדינא.

גם הלום ראיתי בשו"ת יוסף אומץ (פ"פ דמיין תע"ג סימן תתצ"ב דף ק"י) וז"ל אכתוב טעות העולם לעשות בבנין זכר לחורבן, שרובא דאינשי אינם עושים שום זכרון, רק מה

שכותבין בצבע שחור. וקצת מהדרין בעיניהם נוהגין לעשות צבע שחור כמלא ריוח טפח או טפחיים. ועיקר החיוב הוא להניח מקום פנוי כשיעור אמה על אמה בלי צבע כלל, דהאי צבע שחור רגילים לעשות גם כן לנוי ואין בו משום זכר לחורבן כלל. והמקום ההוא ראוי להיות נגד הפתח. וכן הוא בבית הכנסת הישן פה מכוון נגד הפתח ממש, והוא למעלה מפתח שיוצא מבית הכנסת של הנשים לבית הכנסת האנשים להביא דרך שם הולד למילה, שיש שם אמה על אמה ויותר חומת אבנים שאינה טוחה בסיד כלל על גבה. עכ"ל. והא קמן שבבית הכנסת הישן בעיר ואם בישראל פראנקפורט שפיר הניחו אמה על אמה זכר למקדש.

ב. ובשו"ת מנחת אלעזר (חלק ג' סימן ס"ו אות ג') נשאל ע"ד בתי מדרשות שקובעין בהם מזוזה ואוכלים וישנים שם ומקרי בתיך, ואעפ"כ לא שמענו להניח בהם אמה על אמה. וכתב וז"ל ולכאורה בביהמ"ד בעת התפלה ולימוד שייך בודאי לזכור חרבן ביהמ"ק ולעורר רחמים על בנינו בקרוב. אך נראה דלא תיקנו חז"ל רק על בנין ביתו של חול ולא על בנין ביהמ"ד של מצוה. וכעין מה דפסקינן שם (סימן תק"ס סעיף ג') לענין לנגן בכלי שיר, דלצורך מצוה כגון בבית חתן וכלה הכל שרי. א"כ מכל שכן בנין ביהמ"ד י"ל דבודאי לא תיקנו כלל להשאיר בזה אמה על אמה. עכ"ל. ואישתמיטתיה דברי רבנו מהר"ם מרוטנבורק שהסד בית הכנסת בסיד צריך להניח אמה על אמה. ולא שנא בנין של חול ולא שנא בנין של מצוה. ומה שהתירו לנגן בכלי שיר בחופת חתנים, שאני חתן שאמרו בברכות (דף ו'): שכל המשמח חתן כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים, ואין שמחת חתן וכלה בלא כלי שיר כמ"ש אבי העזרי (סימן תשצ"ו). ועוד שמנגד אסרו על עטרות חתנים כמ"ש בסוטה (דף מ"ט.), ותקנו לתת לחתנים אפר בראשם כמ"ש בבבא בתרא (דף ס'.), והלכך שרי.

ומה שנשאל המנחת אלעזר על שטיבלך וקלויזן שאוכלים ושותים וישנים בהם לצורך ומקרי בתיך ולא שמענו להניח בהם אמה על אמה. לאו מילתא היא. דלא שנא מבית סתם שנשתכחה הלכה זו להניח בו אמה על אמה, והבונים טועין שלא לשייר מפני שהשוכרים והקונים פטורין מלקלף. ובאמת רבותינו האחרונים צוחו ככרוכיא שלא מן הדין הוא זה. וכמ"ש בשו"ת יוסף אומץ (סימן תתצ"ב דף ק"י) וז"ל אכתוב טעות העולם לעשות בבנין זכר לחורבן שרובא דאינשי אינם עושים שום זכרון רק מה שכותבין בצבע שחור. עכ"ל. והגאון רבי חיים פאלאג'י זי"ע בסי' מועד לכל חי (סימן י' אות צ"ה) וז"ל כמו צער בנפשי על כמה בתי ישראל דאין להם ציון כראוי זכר לחורבן בית המקדש דצריך אמה על אמה נגד הפתח בלא סיד. ועושין בזה תרתי לריעותא פחות משיעורא וגם טחין אותו במראה גוון שחור צח. עכ"ל. והגאון בעל נודע ביהודה בספרו ציון לנפש חיה (ברכות דף נ"ח): וז"ל, ומה מאד יש להוכיח בזמנינו זה שבונים בתים כמו השרים ואין זכרון לחורבן בית מקדשינו, והגלות והצרות ומיעוט התורה והמצות וביטול כל הגדרים שנהגו אבותינו ואבותינו, אוי לנו שעלתה בימינו כך. והרבה היה לי לדבר בזה, אבל מה אעשה ונתרבו בקרב עמינו אנשים המסרבים לקבל מוסר ואין דברי חכמים נשמעים. ובעל הכרם יחוס על כרמו יגדור גדר לכרמו וירחם על עמו. עכ"ל. והשערי תשובה (סי' תק"ס, א' ס"ק א') וז"ל אך בדורות אלו יצאו להקל והקילו וחזרו והקילו עד שכמעט נשכח מלב ואין על מה להשען. עכ"ל. והגאון רבי שלמה גאנצפריד זצ"ל בקיצור שולחן ערוך (סימן קכ"ו, א') וז"ל ומה שלא נהגו כן עתה לא ידענו טעם ברור. ומרן החפץ חיים במשנה ברורה (סי' תק"ס, א' ס"ק ב') וז"ל ובזמנינו לא נהגו לשייר וכו' וצריך עיון על מה נוהגין היתר. עכ"ל. וא"כ הוא הדין אותם שטיבלך וקלויזן דמקרי בתיך כסבורים העם שלא להניח בהם אמה על אמה, ומיהו מן הדין צריכין לשייר.

ג. ובשו"ת נהרות איתן (ח"א סימן נ"ג אות ב') כתב וז"ל והיה נראה לומר בהשקפה ראשונה, דהפטור של בית הכנסת ובית המדרש הוא מצד קדושת המקום דהם מקדש מעט, (כדאמר במגילה (דף כ"ט). ואהי להם למקדש מעט (יחזקאל י"א, ט"ז) אמר רבי יצחק אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל). ובמקדש מעט כהאי גונא לא שייך לעשות בו זכר לחורבן. כיון דבמקום שיש קדושה שלימה מצד עצמה לא שייך לגרע ממנו ולעשות בו סימן

על עקירת קדושה אחרת אפילו שהיא קדושה גדולה יותר ממנו. עכ"ל. וליתא. שדברי רבותינו ז"ל אין זין ממקומן בעבור נזיד עדשים.

ובעיקר השקפתו נ"ל דבאמת אפילו בבית המקדש השני עשו בו זכר לחרבן בית המקדש הראשון. דהנה הרמב"ם ז"ל (הלי' בית הבחירה פ"א הי"א) וז"ל מצוה מן המובחר לחזק את הבנין ולהגביהו כפי כח הציבור שנאמר (עזרא ט', ט') ולרומם את בית אלהינו. ומפארין אותו ומייפין כפי כחן. אם יכולין לטוח אותו בזהב ולהגדיל במעשיו הרי זו מצוה. עכ"ל. וכתב מרן בכסף משנה (שם) וז"ל שכן שלמה טח אותו בזהב. עכ"ל. וקשה אם כן למה מנעו חכמים להורדוס לצפות בית המקדש בזהב כאשר עשה שלמה, כדאמר בבבא בתרא (דף ד'.) אמרי: מי שלא ראה בנין הורדוס לא ראה בנין נאה מימיו. במאי בנייה, אמר רבה באבני שישא ומרמרא. איכא דאמרי באבני כוחלא שישא ומרמרא. אפיק שפה ועייל שפה, כי היכי דנקביל סידא. סבר למשעייה בדהבא. אמרו ליה רבנן, שבקיה, דהכי שפיר טפי, דמיחזי כי אידוותא דימא. ונ"ל דדחו להורדוס באמתלא בעלמא, על דרך דאמר בירושלמי (ברכות פ"ט ה"א) ובמדרש (ב"ר פ"ח, ט') אמרו לו תלמידיו לאלו דחית בקנה לנו מה אתה משיב. ועיקר טעמם של חכמים ז"ל שמנעו להורדוס מלצפות בית המקדש השני בזהב, זכר לחרבן בית המקדש הראשון, דאמר ביומא (דף כ"א): אלו ה' דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן: ארון וכפורת וקרובים אש ושכינה ורוח הקודש ואורים ותומים. ולכך אמרו חכמים שהבנין נראה כמו גלי הים, לפי שיש בזה אות וזכרון לחרבן ולגלות ולגאולה ולבנין, כדכתיב (ישעיהו נ"א, ט"ו) ואנכי ה' אלהיך רוגע הים ויהמו גליו. ופירש האבן עזרא (שם) וז"ל אניח אני הים ואני אצוה שיהמו גליו, והטעם משל על המציקים. וכ"כ הרד"ק (שם) וז"ל ואנכי ה' שיש בידי כח להוציאך מהגלות, ואנכי רגע הים, כל שכן שאגער בעמים המחזיקים בכס. ואם בבית המקדש השני עבדי זכר לחרבן בית המקדש הראשון שלא לטוח אותו בזהב כמצותו, אי"כ בית הכנסת ובית המדרש דלא הוו אלא מקדש מעט שפיר עבדין ביה זכר למקדש שלא לסוד אמה אחת.

ד. והנה בברכות (דף נ"ח:) תנו רבנן, הרואה בתי ישראל, בישובן אומר ברוך מצבי גבול אלמנה, בחורבנן אומר ברוך דיין האמת. בתי אומות העולם, בישובן אומר בית גאים יסח ה' (משלי ט"ו, כ"ה), בחורבנן אומר אל נקמות ה' אל נקמות הופיע (תהילים צ"ד, א'). ופירש רש"י (שם) וז"ל ברוך מצבי גבול אלמנה, כגון בישוב בית שני. וכן הוא בפסקי הרי"ד (שם). וביאר השפתי חכמים (ברכות שם) וז"ל מצבי גבול אלמנה, משום דכתיב בחורבנה (איכה א', א') איכה ישיבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה. ונ"ל דעל כן אתי שפיר מיניה וביה מה שדייק השפתי חכמים (שם) וז"ל והנה לפי הפשוט הוי ליה לרש"י ז"ל לציין פירושו על "הרואה בתי ישראל" כמו שצינו ט"ז (סי' רכ"ד, י" ס"ק ב') ומ"א (שם ס"ק ח'). ודו"ק. עכ"ל. וכן מוכח מהמשך הסוגיה, דאמר התם, עולא ורב חסדא הוו קא אזלי באורחא, כי מטו אפתחא דבי רב חנא בר חנילאי דנפל בתלא, נגד רב חסדא ואתנח. אמר ליה עולא הכי אמר רבי יוחנן, מיום שחרב בית המקדש נגזרה גזירה על בתיהן של צדיקים שיחרבו, שנאמר (ישעיה ה', ט') באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדלים וטובים מאין יושב. ואמר רבי יוחנן עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירן לישובן, שנאמר (תהילים קכ"ה, א') שיר המעלות הבטחים בה' כהר ציון לא ימוט לעולם ישב. מה הר ציון עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירו לישובו, אף בתיהן של צדיקים עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירן לישובן. חזייה דלא מיישב דעתיה, אמר ליה דיו לעבד שיהא כרבו. ופירש רש"י ז"ל דיו לעבד שיהא כרבו, שהרי בית המקדש חרב שהוא ביתו של הקדוש ברוך הוא. עכ"ל. ומדגנח רב חסדא משמע דלא בירך דיין האמת, ועל כרחך שאין מברכין מצבי גבול אלמנה ודיין האמת אלא על בתי בני ישראל בישובן ובחורבנן בזמן שהיה בית המקדש השני קיים ולא בזמן הזה. אבל פסוק בית גאים ופסוק אל נקמות על בתי עובדי כוכבים ומזלות בישובן ובחורבנן אומרים אפילו בזמן הזה. וכמ"ש בית יוסף (סי' רכ"ד) ומהרש"א (ח"א שם). עיין שם.

ברם רבנו הרי"ף (שם דף מ"ג:) כתב וז"ל הרואה בתי כנסיות של ישראל בישובן אומר ברוך מצבי גבול אלמנה. בחורבנן אומר ברוך דיין האמת. וכ"כ המאירי (שם). והאורחות חיים

(ה'ל' ברכות אות מ"ו). והכלבו (סימן פ"ז). ונראה דמפרשי דמדגנח רב חסדא על ביתו של רב חנא בר חנילאי שנפל לו והיה לתל, משמע דלא בירך דיין האמת, ועל כרחך שאין מברכין מציב גבול אלמנה ודיין האמת אלא על בתי כנסיות בישובן ובחורבן ולא על בתים סתם, ואפילו בזמן הזה. וכתב הצ"ח (ברכות שם) וז"ל הרואה בתי ישראל בישובן. פירש"י, כגון בישוב בית שני. נלע"ד דאין כוונת רש"י שדוקא על בית המקדש יאמר כן, אבל כוונתו דאחר החורבן איך שייך לומר שום שבח על בית גדול וחשוב והלא אסור לבנות בית מסוייד ומכוייר (או"ח סי' תק"ס סעיף א'). ואף שאותן שנבנו בהיתר קודם החורבן או שקנה מנכרי מותר לקיימו (או"ח שם), היינו משום שלא הטריחוהו לסתור או לקלף בכתלים, אבל לא שייך לשבח על זה ולומר מציב גבול אלמנה. ואולי מזה הטעם כתב הר"י (דף מ"ג ע"ב מדפי הר"י) הרואה בתי כנסיות, משום דאיירי בזמן הזה ואסור לבנות בית חשוב, רק בית הכנסת מותר לבנות אף בזמן הזה כמבואר במגן אברהם (סימן תק"ס ס"ק ב'). עכ"ל. והנה לפי דברי הצ"ח בדעת הר"י נמצא סייעתא לדעת המגן אברהם.

והנה הבית חדש (סי' רכ"ד אות ה') העתיק דברי המהרש"ל ז"ל שהביא מחלוקת הר"י ורש"י הנ"ל, ומסיק מהרש"ל ז"ל ולא נהגו כן, אלא דוקא בבתי כנסיות ואיפכא בבתי תרפות שלהם. עכ"ל. והביאו המגן אברהם (שם י', ס"ק ב') וז"ל ובי"ח כ' בשם רש"ל דנהגו העולם לומר דוקא על בתי כנסיות שמתפללין בתוכם וכן להיפך בבתי עכו"ם. עכ"ל. ונראה דדעת המגן אברהם כדעת המהרש"ל שנהגו העולם כדעת הר"י ולאפוקי מדברי מרן ז"ל בשולחן ערוך (שם) שפסק כפירוש רש"י, וכלשון הרמב"ם ז"ל (ה'ל' ברכות פ"י ה"י). והשתא לפמ"ש הצ"ח הנ"ל נמצא המגן אברהם לשיטתו שנהגו כדעת הר"י, ממילא שפיר סבירא ליה שמותר לבנות בתי כנסיות מבלי להניח בהם אמה על אמה זכר לחרבן. ומה שדייק המגן אברהם לשון טח ביתו כנ"ל, לאו דוקא מפני שכן הוא לשון מרן (סי' תק"ס, א'), שהרי מרן פסק דלא כהר"י, אלא מפני שכן הוא לשון התלמוד (בב"ב דף ס' :). כנ"ל.

ומיהו יש מקום לדחות סברת הצ"ח בדעת הר"י. דהנה הבית יוסף (או"ח סי' תק"ס) כתב לצדד בדעת הר"י דלא מהני שיעור דבר מועט אלא בבנין סתם, שאז יש לו תקנה לטוח אותו בטיט ואח"כ לסוד אותו בסיד, משא"כ בנין מסוייד ומכוייר כבנין המלכים, אין בונים לעולם, ולא מהני בהו שיעור דבר מועט. ומ"ש הרב"י שדרך המלכים שלא לטוח בטיט תחילה, אלא סדין הכל בסיד והוא דרך גדולה ומעלה. כן הוא להדיא בבבא בתרא (דף ד'). מי שלא ראה בנין הורדוס לא ראה בנין נאה מימיו וכו'. אפיק שפה ועייל שפה כי היכי דנקביל סידא. וא"כ יש לומר דהא שאין בונים לעולם כבנין המלכים, היינו דוקא בית סתם, משא"כ בית הכנסת בונים אפילו כבנין המלכים, לפי שיש להם תקנה, דמהני בהו שיעור דבר מועט. והשתא לפי"ז מחד שייך שפיר לומר מציב גבול אלמנה על בית הכנסת, אך מאידך צריך ג"כ לשייר אמה על אמה. ודו"ק.

ובאמת אפילו הצ"ח לא כתב כן אליבא דהר"י בדרך הכרח אלא בדרך אפשר, שכתב וז"ל "ואולי" מזה הטעם כתב הר"י הרואה בתי כנסיות, משום דאיירי בזמן הזה ואסור לבנות בית חשוב, רק בית הכנסת מותר לבנות אף בזמן הזה כמבואר במגן אברהם. עכ"ל. ובאמת שמא להר"י תרתי איתנייהו, חדא הרואה בתי כנסיות מברך ברוך מצבי גבול אלמנה. ואידך הבונה בית חדש סד את ביתו בסיד ומשייר בו אמה על אמה, ואפילו בית הכנסת, וכדעת מהר"ם מרוטנבורק.

ה. וע"ד אשר כבודו חוכך בדעתו כמה תוקף יש לדברי החכם פאלאגיי זצ"ל על סמך זכרון הזקנים אשר הגידו כי בצד ימין של הדלתות שבצד דרום היה אמה על אמה בלתי מסוייד זכר לחרבן. תדע שבאמת כן מפורש יוצא מפיהם ומפי כתבם של רבותינו החכם מנשה בן ישראל זצ"ל והחכם מהר"י אבוהב זצ"ל. דהנה מרן החיד"א במחזיק ברכה (סי' רכ"ג, ג' ס"ק א') בדין בנה בית חדש מברך שהחיינו כתב וז"ל הן בעודני בשליחות מצוה נמצאתי באחת הערים שבנו בית הכנסת חדש, ובחינוך דרש הרב הגאון מארי דאתרא הי"ו ובסוף הדרוש בירך שהחיינו בשם ומלכות. ולי ההדיט נראה דאין לברך שהחיינו בנידון זה, דאף

דדינא הוא דבנה בית חדש מברך שהחיינו, היינו שיחיד בנאו ויחיד אומר שהחיינו. ויש לחלק בין בנה בית חדש דאמרינן דמברך שהחיינו לצבור שבנו בית הכנסת. ואחר זמן שמעתי שהרב מהר"י אבוהב אב"ד דק"ק אמשטרדם, כשבנו בית הכנסת הגדולה ק"ק ספרדים הורה לברך החזן שהחיינו. אמנם שמעתי מפי מגידי אמת שרב אחד חלק על זה, וכשבנו בית הכנסת בעיר סמוכה וכבדוהו ולכת שם בחינוך, הורה שלא לברך שהחיינו [כלומר שאותו רב הורה באותה עיר שלא לברך שהחיינו]. וכן הוא דעת הקצרה. עכ"ל.

והשתא דברי מרן החיד"א הנ"ל שהבונה בית חדש מברך שהחיינו היינו דוקא הבונה ביתו לאפוקי הבונה בית הכנסת, עולים בקנה אחד עם דיוקו של המגן אברהם הנ"ל טח ביתו בטיט וסד בסיד ומשייר אמה לאפוקי בית הכנסת. אבל החכם מהר"י אבוהב זצ"ל נראה שרוח אחרת עמו, שאין לחלק בין הבונה ביתו ובין הבונה בית הכנסת, לא לענין שהחיינו כנ"ל ולא לענין אמה על אמה וכנ"ל. וכן מוכח עוד מדלא הורה החכם מהר"י אבוהב זצ"ל לברך ברוך מציב גבול אלמנה כדעת הרי"ף ומהרש"ל הנ"ל, שהרואה בתי כנסיות של ישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה. וא"כ לפי דברי הצ"ח הנ"ל, נמצא שהחכם מהר"י אבוהב זצ"ל סבירא ליה דלא כהמגן אברהם שכתב שבתי כנסיות אין צריכין אמה על אמה זכר לחרבן. ודו"ק.

וכן כתב בפשטות החכם כמוה"ר מנשה בן ישראל זצ"ל בספרו אוצר הדינים (פרק י"ח, סעיף ב' עמוד 177) והילך תרגומו: ציוו חכמינו שכל הבנינים שלנו צריכים מקום בלתי שלם זכר לחרבן בית המקדש. וכל הבנינים שלנו משמע אפילו בית הכנסת. וכמו שכתבתי לעיל (אות א' ד"ה אמנם) אליבא דמהר"ם מרוטנבורק, שסתמו כפירושו.

ועוד נ"ל כי רגלים לדבר שמה שהניחו אמה על אמה בצד ימין של הדלתות שבצד דרום, ולא במזרח מול הפתח הגדול שבצד מערב לצד ההיכל, עשו כן על פי דברי הרב יוסף אומץ הנ"ל שכתב וז"ל והמקום ההוא ראוי להיות נגד הפתח. וכן הוא בבית הכנסת הישן פה מכוון נגד הפתח ממש, והוא למעלה מפתח שיוצא מבית הכנסת של הנשים לבית הכנסת האנשים להביא דרך שם הולד למילה, שיש שם אמה על אמה ויותר חומת אבנים שאינה טוחה בסיד כלל על גבה. עכ"ל.

ורבנו הפרי מגדים (סי' תק"ס א"א ס"ק ג') בדין כנגד הפתח כתב, והנה נגד הפתח י"ל מול ונוכח. ואמנם ראיתי קצת עושין אמה אצל וסמוך לפתח. ובתורה (בראשית כ"א, י"ו) ותלך ותשב לה מנגד, פירש רש"י ז"ל רחוק. וכן הוא בתרגום יונתן בן עוזיאל מנגד לסטר חד כלומר מן הצד. וא"כ לכאורה כנגד הפתח איתנייהו לתרתי פירושי. וצ"ע. עכ"ד. אמנם בתרגום אונקלוס מנגד מקביל כלומר ממול, כמו (שמות כ"ו, ה') מקבילות הלולאות אשה אל אחותה. אבל במדרש רבה (פי' נ"ג, י"ג) משמע שהוא רחוק מן הצד. עיין שם. ולכאורה, אם צריך לשייר האמה כדי שיזכור החורבן בכניסתו לביתו (ויתן על לבו עבד בונה לו בית ורבו ביתו חרב), א"כ צריך לשיירה ומול ונוכח הפתח. אבל אם צריך לשייר האמה כדי שיזכור החורבן גם בצאתו (בראותו כל עיר על תלה בנויה), א"כ צריך לשיירה אצל וסמוך הפתח. והנה בשערי תשובה (סי' תק"ס, א' ס"ק א') כתב ע"ד הפרי מגדים וז"ל ולפענ"ד לשון מקרא לחוד ולשון חכמים לחוד, ובכל דוכתא בלשון הש"ס נגד היינו נוכח, ובפרט דמסתבר טעמא כדי שיראה מיד שנכנס בפתח. עכ"ל. ואם כן כנגד הפתח היינו מול ונוכח. אבל בספר הכל בו (סימן ס"ב) מפורש שצריך לשייר האמה כדי שיזכור החורבן בבואו ובצאתו. ועל כרחך כנגד הפתח היינו מן הצד. ונמצא מה שהניחו הזכר לחרבן בצד הפתח של כותל דרום, ולא בכותל מזרח מול ונוכח הפתח של כותל מערב, לא נפלאה היא ולא רחוקה היא, ואדרבה מיוסד על אדני פז, ואתי שפיר.

ומה שהניחו האמה בצד ימין של הדלתות ולא בצד שמאל, נ"ל שהוא על שם (תהילים קל"ז, ה') אם אשכחך ירושלים תשכח יימיני. אי נמי על פי דברי המדרש תהלים (י"ז, ז') עה"פ (שם צ"א, ז') יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש, ולמה של ימין יותר משל שמאל, מפני שיד ימין שולטת בכל המצות, לכך רבבה מימינו, אבל של שמאל שאינה שולטת אלא

במצות תפילין, לכך יפול מצדך אלף. וע' בברכות (דף ס"ב). מפני מה אין מקנחין בימין אלף בשמאל. אמר רבא, מפני שהתורה ניתנה בימין שנאמר (דברים ל"ג, ב') מימינו אש דת למו. וביומא (דף נ"ג): משום שמעיה אמרו שנותן שלום לימין ואחר כך לשמאל, שנאמר (שם) מימינו אש דת למו, ואומר (תהילים צ"א, ז') יפל מצדך אלף ורבבה מימינך. ובסוטה (דף ט"ו): אמר מר כל פינות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין.

ו. ועתה יש לחקור מה דין בית הכנסת שמלכתחילה לא הניחו בו אמה על אמה, וכדעת המגן אברהם, אם רשאים להחמיר ולקלף אמה על אמה. ואת"ל אסור, אם עברו וקילפו מה הדין. וכן בית הכנסת שמלכתחילה הניחו בו אמה על אמה, וכדעת מהר"ם מרוטנבורג, אם רשאים להקל ולסוד אותו אמה בסיד. ואת"ל אסור, אם עברו וסדו אותו בסיד מה הדין.

והנה בית הכנסת שנבנה על דעת המגן אברהם, הואיל ואין כאן לפנינו שאלה הלכה למעשה, הנני מקצר והולך ומגיד כי לע"ד יש לאסור לקלף הסיד, לפי שלדעת זו בית הכנסת פטור מלהניח בו זכר לחורבן, וא"כ יש לחוש בקילוף הכותל משום איסור לא תעשון כן לה' אלהיכם. וחלילה מעשות כדבר הזה. שנאמר (דברים י"ב, ב'–ד') אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים וגו' ונתצתם את מזבחתם ושברתם את מצבתם וגו' לא תעשון כן לה' אלהיכם. ובשו"ת דברי חיים (ח"א סיק ג') כתב שאפילו אם תפילה מדרבנן מכל מקום מן התורה אסור לנתוץ בית הכנסת. עיין שם. משא"כ בית הכנסת שנבנה על דעת מהר"ם מרוטנבורק, הואיל ולפי דעת זו חייב לשייר, אפילו לא שייר וכל שכן שייר וחזר וסייד, מחוייבים לקלף הסיד מן הכותל. דומיא דכל מצוות התורה דאי לאו מיעוטא אמרינן בהו אפילו מאה פעמים (חולין דף פ"ז.). וכמ"ש בשולחן ערוך (סי' תק"ס, א') וז"ל הלוקח חצר מסויידת ומכויירת אין מחייבים אותו לקלף בכותלים. ומשמע שאם עבר ובנה בנין מסוייד ומכוייר שפיר מחייבים אותו לקלף בכותלים. ולדעת זו דלא שנא בית לא שנא בית הכנסת וכל בנין מחוייב לשייר, נראה לע"ד דאף בית הכנסת בכלל הדין שאם עבר ובנה ולא שייר מחייבים אותו לקלף.

ונראה שאף על פי שלדעת הדברי חיים הנ"ל איסור נתיצה בבית הכנסת הוי מן התורה, וחייב שיור אמה על אמה זכר לחורבן הוי דרבנן, ואם איתא בבית הכנסת הוי פלוגתא דרבנותא מהר"ם מרוטנבורק והמגן אברהם, אף על פי כן אין לומר שב ואל תעשה עדיף. חדא שלדעת המנחת חינוך (מצוה תל"ז) אין בבית הכנסת איסור נתיצה מן התורה ורק אפשר דאיסור דרבנן איכא. עיין שם. ותו שאפילו בבית המקדש אין איסור נתיצה אלא דרך השחתה, וכמ"ש הרמב"ם (הל' בית הבחירה פ"א הי"ז) וז"ל הנותץ אבן אחת מן המזבח או מכל ההיכל או מבין האולם ולמזבח דרך השחתה לוקה שנאמר ונתצתם את מזבחותם וגו' לא תעשון כן לה' אלהיכם. וא"כ בנדון דידן שהוא מקום שנהגו, שאינו מקלף הכותל אלא להחזיר הזכר לחורבן ליושנה לקיים מצות חכמים כאשר היתה באמנה אתם, ודאי לא חשיב דרך השחתה אלא דרך תיקון ואדרבה מצותו בכך. ובלבד שלא יקלף יותר מאמה על אמה וכנגד הפתח.

ובאמת נ"ל דהואיל ומעיקרא שלא כדון עבדי לטוח הכותל בסיד ומדינא מחוייבים לקלף, מעיקרא אפילו ריח ניתוץ אין כאן, כי אותו סיד שבאותה אמה כמכתת דמי, וכדאמר ביבמות (דף ק"ג): מיתבי בית המוסגר מטמא מתוכו, מוחלט מתוכו ומאחוריו, וזה וזה מטמאין בביאה. ואי סלקא דעתך כדמכתת דמי, והא בעינן (ויקרא י"ד, מ"ו) והובא אל הבית וליכא. שאני התם דאמר קרא (שם י"ד, מ"ה) ונתץ את הבית, אפילו בשעת נתיצה קרוי בית.

ועוד נ"ל שאין כאן ניתוץ אלא מתקן מטעמא אחרינא. דהנה אם מותר או אסור להעבות ולטוח כתלי בית הכנסת, תנן ביומא (דף נ"א): היה מהלך בהיכל עד שמגיע לבין שתי הפרוכת המבדילות בין הקדש ובין קדש הקדשים וביניהן אמה. רבי יוסי אומר לא היתה שם אלא פרוכת אחת בלבד, שנאמר (שמות כ"ו, ל"ג) והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש ובין

קדש הקדשים. ובגמרא, שפיר קאמר להו רבי יוסי לרבנן. ורבנן אמרי לך, הני מילי במשכן, אבל במקדש שני כיון דלא הואי אמה טרקסין, ובמקדש ראשון הוא דהואי, ואיסתפקא להו לרבנן בקדושתיה אי כלפנים אי כלחוץ, ועבוד שתי פרוכות. ופירש רש"י (שם ד"ה אמה) וז"ל אמה טרקסין. כך נקראת כותל מחיצה שהפסיק במקדש ראשון. אבל במקדש שני שהיה גבוה מאה אמה, לא עשאוהו, לפי שלא היה עוביה אלא אמה ואינה יכולה לעמוד בגובה מאה אמה. ולהוסיף על עוביה אי אפשר, דכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל. עכ"ל. וכ"כ רבינו יהונתן מלוניל (יומא שם) וז"ל היה מהלך בהיכל עד שמגיע לשתי פרוכות שהיו במקום אמה של כותל הדביר המפסיק בין קדש ההיכל ובין קדש הקדשים. לפי שבת ראשון לא היה גבוה כי אם שלשים אמה, היה בנין רחבו אמה לבנין ל' אמה גבוה, אבל בית שני היה גבוה מאה אמה לא היה יכול לעמוד הבנין באמה של רוחב לבדה. ולהוסיף ברוחב אי אפשר, שהיה מתמעט אור ההיכל מארבעים אמה, וכל הבנין היה נעשה על פי השם כדכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל. ולפיכך לא רצו לבנות בנין של ל' אמה גובה [דכתיב (חגי ב', ט') גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון, כדאמר בבבא בתרא (דף ג'.)]. עכ"ל.

והאדמו"ר מצאנו זצ"ל בשו"ת דברי חיים (ח"א או"ח סי' ד') הוכיח מכאן במישור שמותר להעבות כתלי בית הכנסת לצורך הגם שעל ידי זה מתקצר חלל בית הכנסת, דהא אפילו בקדשי הקדשים היו רשאים לעשות כן לולי הכתוב (דברי הימים א', כ"ח) הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל. עיין שם. וכ"כ בשו"ת בית שלמה (או"ח סימן כ"ח) וז"ל מבואר מדברי רש"י שלולא דכתיב הכל בכתב, היה מותר להוסיף על עובי הכותל ולמעט חלל הקודש. וא"כ לענין כותל של בית המדרש דאין שיעור לעוביה וגם לחללו, מה בכך שהעבו את הכותל. עיין שם. ועל פי זה השיב בשו"ת צור יעקב (הורוביץ סימן ק"כ דף קנ"ב) אודות בית הכנסת שנבנית מקרשים, שמותר לטוח אותם בסיד, הואיל ונעשה לחיזוק הכותל הרפוי. עיין שם. ומיהו הכל שוין שללא שום צורך כלל בודאי אסור להעבות ולטוח כתלי בית הכנסת. וא"כ בנדון דידן מקום שנהגו כדעת מהר"ם מרוטנבורק היה אסור למלאות החלל של אותו אמה בסיד.

והן אמת שבשו"ת דברי חיים (שם) כתב דהקדושה של החלל יחול על הכותל. עיין שם. אבל בשו"ת בית שלמה (הנ"ל) כתב דע"י הסתימה אף שאינו מפקיע מקדושתו, מ"מ אינם יכולין להתפלל וללמוד במקום הסתימה, והוי כאילו ניתוץ חלק מבית המדרש. עיין שם. וא"כ הוא הדין בנדון דידן מקום שנהגו כדעת מהר"ם מרוטנבורק, מה שמילאו חלל אותו אמה בסיד שלא כדין, לדעת הבית שלמה חשיב ניתוץ. וממילא לפי"ז לחזור ולקלוף הכותל אינו ניתוץ ח"ו אלא תיקון, ולית דין צריך בשש וכמו שכתבתי.

ז. ומיהו לא אכחד כי יש פנים ללמד זכות על מה שחזרו לסוד האמה בסיד, לפי מה שהמציא לחדש בשו"ת מראות ישרים (ח"ג סימן ט' אות ו') שכל מה שאמרו חכמים בבבא בתרא (דף ס' :) זכר לחרבן, כולם ברצו ולא רצו תליא מילתא קל וחומר מארבע תעניות. דהנה תנן בראש השנה (דף י"ח.) על ששה חדשים השלוחין יוצאין, על ניסן מפני הפסח, על אב מפני התענית, על אלול מפני ראש השנה, על תשרי מפני תקנת המועדות, על כסליו מפני חנוכה, ועל אדר מפני הפורים. וכשהיה בית המקדש קיים יוצאין אף על אייר מפני פסח קטן. ובגמרא פריך וליפקו נמי אתמוז וטבת. דאמר רב חנא בר ביזנא אמר רב שמעון חסידא, מאי דכתיב (זכריה ח', י"ט) כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה. קרי להו צום וקרי להו ששון ושמחה. בזמן שיש שלום, יהיו לששון ולשמחה. אין שלום, צום. ומשני, אמר רב פפא הכי קאמר: בזמן שיש שלום, יהיו לששון ולשמחה. יש שמד, צום. אין שמד ואין שלום, רצו מתענין רצו אין מתענין. ופריך, אי הכי תשעה באב נמי. ומשני, אמר רב פפא שאני תשעה באב הואיל והוכפלו בו צרות. דאמר מר בתשעה באב חרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר.

ונחלקו רבותינו הראשונים בדין ארבעה ימי הצומות הללו בזמן הזה. שדעת הרמב"ם ז"ל (ה' תעניות פ"ה ה"ה) שהם או חיוב מדברי קבלה ותקנת הנביאים, או משום כבר קיבלו אבותיכם עליהם כדאמרינן בפסחים (דף נ' :), ואפילו לא רצו מתענין. ודעת רבנו חננאל (ר"ה דף י"ח:) והרשב"א (שם) והריטב"א (שם), שאפילו בזמן הזה רצו מתענין רצו אין מתענין. וכתב המראות ישרים, שמעתה קל וחומר לענין שאר הדברים שאנו עושים משום האבלות על החורבן שאינם עיקר האבלות, בודאי שגם בהני הדבר תלוי ברצונם, ואם לא ירצו לנהוג כן הדין הוא שליכא שום חיוב מעיקר הדין. וא"כ שפיר י"ל דהמון רוב ישראל שנוהגים שלא לשייר אמה על אמה, על אלו רבותינו הראשונים הם סומכין. ויש להם על מי שיסמוכו, שהלכה כדברי המיקל באבל (מועד קטן דף י"ט:). ודכוותה רצו נותנים אפר בראשי חתנים לא רצו אין נותנים. עכת"ד. והשתא לפי זה הכי נמי י"ל שבאיסנוגה מתחילה רצו והניחו אמה על אמה זכר לחרבן, ואחר כך שוב לא רצו, וממילא שפיר עבדי לסוד האמה בסיד.

ברם קושטא דמילתא שכל דברי המראות ישרים הללו כולם בטלים ומבוטלים כחרס הנשבר וכדבר שאין בו ממש. חדא, איך יעלה על הדעת שהואיל ולא רצו עמי הארץ יותר אין חיוב לשייר ח"ו. אטו רצו מתענין רצו אין מתענין ברצו עמי הארץ תליא מילתא. הלא ברצו בית דין תליא מילתא, וכמ"ש בחידושי הריטב"א (ר"ה דף י"ח: שם) ובשו"ת מהר"ם בן חביב החדשות (או"ח סימן ע"ה ד"ה ומיהו). וצא ולמד מהחכם אביר יעקב שפורטש זצ"ל כמה מחי לה אמוחא לשבתאי צבי אשר גילה פנים בתורה שלא כהלכה לבטל הארבע תעניות באמתלא רצו הצבור מתענין רצו הצבור אין מתענין והלכה כדברי המיקל באבל כביכול ח"ו.

ותו, אפילו לא רצו בית דין לשייר דבר מועט, הנשמע כמוהו שיהא כח ביד בית דין שלא לשמוע דברי חכמים, כאילו דבריהם ז"ל תלויים ועומדים ברצו ולא רצו בית דין שבכל דור ודור ח"ו. והלא בפירוש אמרו בעבודה זרה (דף ל"ו). גזירה שרוב הציבור יכולין לעמוד בה אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול הימנו בחכמה ובמנין. ובבבא בתרא (דף ס' : שם) מפורש להדיא דגזירת זכר לחרבן רוב הציבור יכולין לעמוד בה. וא"כ אין בית דין יכול לבטלו ח"ו. ומה דמיון לארבע תעניות דמעיקרא כך תקנום הנביאים לשעה ולדורות. ואדרבה, יותר סברא לחייב למיעבד כל הני זכר לחרבן למאן דאמר האידנא רצו אין מתענין. ורב פפא יוכיח, דאמר בראש השנה (דף י"ח:) אין שמד ואין שלום רצו מתענין רצו אין מתענין, ואמר בבבא בתרא (דף ס' :): מאי היא כסא דהרסנא. ואין צריך לומר לדין דקיימא לן בשולחן ערוך (או"ח סי' תקמ"ט, א') כדעת הרמב"ם ז"ל, שחייבים להתענות ארבע צומות בטי' באב ובגי' בתשרי וב'י' בטבת וב'י"ז בתמוז, ואפילו לא רצו, דישתקע הדבר ולא יאמר.

ומה שהעמיס רעיונו בדעת הכלבו (סימן ס"ב) שכתב וז"ל ויש מקום נמנעו שלא לתת אפר מקלה בראשי חתנים, מפני שאין העם מוחזקים כלל בהנחת תפלין, ולא יהיה בהם האפר תחת פאר, ויחששו גם כן שמא לא יהיה גם כן פאר תחת אפר, ונהגו לעשות זכרון אחר במקומו שנותנין מפה שחורה על ראש החתן והכלה. ועל זה פשט המנהג לשבר הכוס אחר שבע ברכות. עכ"ל. חלילה לתלות בוקי סריקי באילן גדול ח"ו. ופתרון חלומו פשוטה לפניו. שדעת הכלבו שלא תקנו חכמים שבאותו הדור אלא שלש תקנות : סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו דבר מועט. עושה אדם כל צרכי סעודה ומשייר דבר מועט. עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט. והצד השווה שבהן לשייר בכולן דבר מועט. משא"כ אפר מקלה בראש חתנים אינו תקנה אלא מנהג. וכן פירש רשב"ם ז"ל (בב"ב ס' : ד"ה פאר) וז"ל פאר תחת אפר, מכלל שהיו רגילין ליתן אפר במקום פאר דהיינו תפלין. ודלא כדעת הרמב"ם (ה' תעניות פ"ה, הי"ב וי"ג) שחכמים תקנו ארבע תקנות. והלכך שפיר דמי לשום מפה שחורה ולשבור הכוס חליפתו תמורתו של אפר מקלה. משא"כ גבי סד אדם את ביתו בסיד שהוא גזירה דרבנן, שפיר כתבו בשו"ת יוסף אומץ (סימן תתצ"ב דף ק"י) ובסי' מועד לכל חי (סימן י' אות צ"ה) שהוא טעות לצבוע האמה בצבע שחור.

ח. ומענין לענין באותו ענין, הנה הגאון רבי רפאל אייפרס שליטי"א בשו"ת ושב ורפא (ח"ה אה"ע סי' ו') בסדר חופה וקידושין בק"ק ספרדים ת"ת אמשטרדם, כתב וז"ל החתן שותה את כל הכוס ומשליך אותה מעבר לכתופו. ובשו"ת ושב ורפא (ח"ח אה"ע סי' י"ב אות ד' ד"ה והמנהג) כתבתי ליתן טעם לשבח למנהג, עפמ"ש בשו"ת הראב"ן ז"ל (סימן י"א) וז"ל נשאלתי למה תולשין עפר ועשב אחר קדיש של תחיית המתים. ונראה לי, עפר על שם (תהילים ק"ג, י"ד) זכור כי עפר אנחנו. עשב על שם (שם ע"ב, ט"ז) ויציצו מעיר כעשב הארץ. ומה שזרקין אותו לאחוריהם, כעין אבל וצער, כעין (איוב ב',) ויזרקו עפר על ראשיהם וגו'. עיין שם.

והן עתה בהגלות נגלות כי שם היה אמה זכר לחרבן, עלה בדעתי להציע השערה, שמא מקדמת דנא היו עושים החופה וקידושין בפני אותן דלתות שבכותל דרום, והיה החתן משליך הכוס לאחוריו לעבר אותו זכר לחרבן. על דרך שכתבתי עוד (שם אות ד' ד"ה ונראה) וז"ל ותדע כי באשכנז היתה אבן מיוחדת הנקראת חופ"ה שטיי"ן קבועה בכותל בחצרות בתי הכנסת, וחקוק בה מזל טוב באמצע ומסביב קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה, והחתן היה מסתובב כלפי אותה אבן ומשליך עליה את הכוס. עכ"ל.

[ובעיקר מה שהארכתי (שם אות ז' ד"ה ואומר) במנהג ק"ק ספרדים ת"ת אמשטרדם למה כלה נכנסת לחופה תחילה. כבוד אבותי נזכרתי, דברי מו"ז רבנו וידאל הצרפתי השני זיע"א בספר צוף דבש על הפסוק (בראשית כ"ט, כ"א) ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה. והקשה רש"י ז"ל (שם) שהלא קל שבקלים אינו אומר כן. ותירץ שלהוליד י"ב שבטים אמר כך. ברם הרב ז"ל ביאר וז"ל ואבואה אליה ובבית אנו עושים החופה. ואולי פירש ואבואה אליה הוא ייחוד לבד. עכ"ל. ואתי שפיר].

סוף דבר לדעתי צריך לחזור ולקלף הכותל אמה על אמה זכר לחרבן באותו מקום שעשאו מתחילה. ומיהו אין צריך לקלף אלא הסיד. ועל כן אם סדו הכתלים בסיד דרך גדולה, צריך לקלף עד שייראו האבנים כבתחילה. אך אם טחו הכתלים בטיט וסדו בסיד די בקילוף הסיד עד לטיט ואין צריך שייראו האבנים. וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה.

ועל זה באתי על החתום
היום יום א' ז"ך כסלו תשפ"א פה מתא אנטווערפן

יוסף בנימין ב"ר עמרם צרפתי
רב ק"ק ספרדים ת"ת אמשטרדם